

DIDEROTEN

EGOITZ ETXEBESTE ADURIZ
Elhuyar Zientzia

IRUDIAK: MANU ORTEGA/CC BY-NC-ND

Kartzelariak berriz ere bi kandela ekarri zizkion, aurreko egunean bezala. Batekin nahikoa zuela esan zion; uda zen, eta berandu iluntzen zuen. Kartzelariak, ordea, gordetzeko aholkatu zion; agian, ongi etorriko zitzaizkiola neguko gau luzeetarako. Orduan konturatu zen Diderot ez zutela bi egunetarako atxilotu, eta denbora asko pasa zezakeela espetxean. Hura atsekabea. Zenbat itxaron beharko ote zuen martxan jarri berri zuen entziklopediaren proiektuarekin jarraitu ahal izateko?

1728an, 16 urterekin Parisa iritsi zenean, gutxik pentsatuko zuen Denis Diderot hain iraultzaile bihurtuko zenik. Langresen jaioa zen, aitzogile baten semea; eta, gurasoen nahiarri jarraituz, apaiz egitea zen bere hasierako asmoa. Baina Parisen gauzak aldatzen hasi ziren. Bizitza bohemia bat hasi zuen, liburutegitik hartzen zituen liburuak gero eta heterodoxoagoak ziren, eta liburuekin batera zioan aldatzen Dideroten pentsaera ere.

Idazle izatea erabaki zuen, eta itzulpengintza hartu zuen ogibide. Autore ingeles batzuen lanak itzuli zituen. Eta 1746an *Penseés Philosophiques* (Pentsamendu filosofikoak) argitaratu zuen, anonimoki. Liburu hartan katolizismoa eta fedea kritikatu eta deismoa aldarrikatzen zuen. Newtonen, Muschenbroeken, Hartzoekeen eta Nieuwentiten lanak gorai-patzen zituen: “gizon horien lanari esker mundua jada ez da jaingo bat; makina bat da, bere gurpil, korda, polea, malguki eta zamekin”. Parlamentuak kondenatu egin zuen liburu hura.

Urte hartan bertan, Ephraim Chambersen *Cyclopaedia* entziklopedia ingeles arrakastatsua itzultzeko enkargua egin zion editore batek. Urte pare bateko lana izango zen, Diderotek pentsatu izan ez balu itzulpen soil bat egitea ez zela aski. Horren orde, garaiko ezagutza guztia bilduko zuen entziklopedia egitea erabaki zuen. *Encyclopédie*-aren gai bakoitza aditu onenak idatziko zuen, eta harpidetza-bidez finantzatuko zuen. Gainera, pentsamendu kritikoa eta eszeptikoa izango zuen ardatz.

Berak artean izen handirik ez zuenez, proiektuari sendotasuna emateko Jean-Baptiste d’Alembert matematikari entzutetsua eta Zientzia Akademiako kidea hartu zuen koeditore. Bien artean laster lortu zituzten kolaboratzaile kartsu mor-do bat: idazleak, zientzialariak, baita apaizak ere... Martxan zegoen Dideroten plana.

Baina, proiektua hasi eta berehala, 1749an, atxilotu egin zuten. Lehendik ere bazituen salaketak. 1747an Hardy Levaré erre-toreak honela esan zion poliziarri: “Diderotek egiten dituen komentarioek argi uzten dute deista dela, ez bada zerba-it okerragoa. Jesukristori eta Ama Birjinari buruzko biraoak, idatziz jartzera ausartzen ez naizen kontuak... Ez dut inoiz hitz egin gazte horrekin, eta ez dut zuzenean ezagutzen, baina esan didate talentu izugarria duela, eta bere hizketaldia oso entretenigarria dela. Hizketaldi batean aitortu zuen parlamentuak duela bi urte kondenatu eta erretako bi obratoko baten egilea zela. Kontatu didate urtebetez baino gehiagoz aritu dela lantzen beste obra bat, erlijioarentzat are arrisku-tsuagoa dena”.

ENTZIKLOPEDIA

Obra arriskutsu hura *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient* (Itsuei buruzko gutuna, ikus dezaketenen erabilerarako) zen. Idatzi labur horretan, ukimenaren bidez itsuei irakurtzen irakasteko aukeraz idatzi zuen (Braille mendebate beranduago garatuko zuen ideia bera). Baina, batez ere, itsuen hainbat esperientzia oinarri (edo aitzakia) hartuta, Jainko ikusezin baten kontrako ideiak bota zituen, eta baieztatu zuen ezagutza zentzumenen bidez lortzen dela, eta ez errebelazio zerutiarrak. Hori guztia nahikoa probakazio izan zen erregearentzat Diderot espezializatzeko.

Jainko ikusezin baten kontrako ideiak bota zituen, eta baieztatu zuen ezagutza zentzumenen bidez lortzen dela, eta ez errebelazio zerutiarrak.

Aste batzuk pasa zituen barruan, eta atara orduko ekin zion berriz ere entziklopediaren proiektuari. Tentuz ibili beharko zuen, argi baitzuen zer mehatxu zuen gainean, baina tinko eutsi zion zientzian eta ez Eskritura Santuetan oinarritutako ezagutza zabaltzeko ideiare, deismotik ateismorako bidea egiten zuen bitartean. Gainera, kartzelatik pasa ondoren, heroi txiki bat bihurtu zen askorentzat. Voltaireren laudorioak jaso zituen, eta Parisko saloietako ateak ireki zitzaizkion. Salo horietan biltzen ziren, jaki goxoen inguruan, garaiko librepentsalari eta intelektual aurrerakoienak, kalean hitz egin ezin

zenaz hitz egiteko. Eta saloi haietako hizlari abil eta grinatsuenetako bat bihurtu zen Diderot.

Diderotek argi zituen gauzak. Entziklopediaren egitura bera puskatzailea izango zen. Sarrerek orden alfabetiko zorrotzean joango ziren, ez garaiko hiztegiaren bezala, non gaika ordenatzen ziren, teologiari, elizari eta nobleziari lehentasuna emanaz. Eta biografiarik ez zen sartuko, garrantzia ez zezaten historiako gizon handiek hartu, baizik eta ideiek, ezagutza objektiboak, eta eskulanak eta ofizioek.

Elizaren eta erlijioaren kontra egiteko moduak ere aurkitu zituen. Zentsoreek ezin uka zezaketen, esaterako, Bibliako gai batzuen azterketa xehea. Esaterako, Edme Mallet abadeak Noeren arkari buruz idatzitako artikuluan, kalkulatu du zenbat animalia-espezie zeuden Lurrean, zenbat ur, lasto eta ardi (haragijaleentzat) ontziratu beharko ziren, nola banatu behar izango zituzten animaliak ontzia ez iraultzeko, zenbat gorotz kanporatu beharko zuten egunero Noek eta bere bi semeek, eta abar. "Eukaristia" sarreraren, berriz, "kanibalismora" bidaltzen duen ohar bat dago. Eta abar.

1752an, entziklopediaren lehen bi liburukiak argitaratuta zeudenean, Errege Kontseiluak debekatu egin zuen argitaratzen jarraitzea. Baina, Madame Pompadour-en laguntzari esker, jarraitu ahal izan zu-

ten. 1759an, ordea, Parisko Parlamentuak, elizarekin bat eginik, berriz debekatu zuen. D'Alembertek, beldurtuta, utzi egin zuen proiektua. Diderotek berriz, erdiklandestinitatean, lortu zuen argitaratzen jarraitzea. 1772an, proiektua hasi zenetik 26 urtera, argitaratu zuen azken liburukia, 28.a. Guztira, 20 milioi hitz eta 2.885 ilustrazio hartu zituen Ilustriazioaren ikur bihurtu zen entziklopediak.

Arrakasta handia izan zuen; 4.000 entziklopedia saldu zituzten. Eta ez zen merkea: artisau maisu baten urtebeteko soldata balio zuen. Mendea bukatu baino lehen, beste 25.000 inprimatuko ziren. ●

